

УДК 343.85+343.611

О.П. СНИГЕРЬОВ, докт. юрид. наук,
проф., Харківський національний університет
внутрішніх справ

ПОПЕРЕДЖЕННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Ключові слова: попередження, умисні вбивства

У теорії та на практиці оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ попередження злочинності розглядається як широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, які здійснюються державними органами та громадськістю. Вони організовують попереджувальну роботу не лише на соціальному рівні. Специфіка таких заходів полягає у їх спеціальному призначенні та цілеспрямованості на усунення конкретних криміногенних факторів [1-6].

Загалом, під попередженням злочинності розуміють такі заходи, що безпосередньо спрямовані на виявлення і усунення причин та умов скоєння злочинів, запобігання їм та припинення. Виходячи з цього у діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження умисних вбивств слід зазначити такі напрями:

1. Виявлення і усунення (нейтралізація) обставин, які можуть обумовлювати скоєння вбивств.

2. Попередження реально можливих (в тому числі таких, що готуються) вбивств і переходу на злочинний шлях певних осіб.

3. Припинення умисних вбивств, що скоюються.

4. Виявлення і усунення обставин, які безпосередньо сприяли скоєнню вбивств та які можуть сприяти новим злочинам.

5. Попередження рецидиву.

У межах цих напрямів існує комплекс заходів, що становлять у своїй сукупності діяльність із попередження злочинів, і який складається:

- із заходів виховного характеру, спрямованих на постійне підвищення рівня культури громадян;

- із діяльності, спрямованої на усунення умов, що сприяють скоєнню злочинів:

- із заходів, спрямованих на виявлення осіб з криміногенною поведінкою;

- із запобігань, що містять вжиття заходів, спрямованих на недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності конкретних осіб;

- із припинення злочинів, що містять заходи щодо негайної нейтралізації злочинної діяльності осіб, які безпосередньо розпочали протиправну діяльність, а також заходи з недопущення настання злочинних наслідків;

- із перешкоджання подальшій злочинній діяльності осіб, що скоїли злочини, шляхом повного та своєчасного їх розкриття та ізоляції винних.

У сучасній науці розрізняють три рівні профілактики:

1) вирішення важливих соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства, що забезпечує опосередкований планомірний вплив на всі ланки антисуспільної поведінки;

2) здійснення впливу на конкретні соціальні групи, в яких відбуваються негативні явища. Тут необхідне оперативне усунення різних недоліків, виявлених у житті колективу (соціальної групи);

3) індивідуальна профілактична робота, тобто позитивне змінення системи ціннісних орієнтацій людини, поведінка якої заслуговує на особливу увагу.

За формами профілактика буває ранньою і безпосередньою. Рання профілактика покликана впливати на негативно характеризованих осіб, які знаходяться на стадії, ще віддаленій від скоєння злочину. Безпосередня ж - стосовно осіб, близьких до реалізації своїх антисоціальних намірів. Ці розмежування дозволяють практичним працівникам цілеспрямовано планувати профілактичну роботу і використовувати більш ефективні для конкретної ситуації тактичні прийоми.

Якщо заходи профілактики не дають бажаних результатів і у свідомості, й поведінці особи начебто «визріває» умисел на здійс-

нення злочину, то на цій стадії необхідне запобігання йому. У ряді випадків прийняте рішення реалізується не одразу, а тому існують об'єктивні можливості здійснити на цю особу вплив, перебудувати рішення, змінити направленість поведінки особистості.

Коли мова заходить про припинення злочину, то маються на увазі заходи, які направлені на припинення чогось вже розпочатого, що відбувається. Повною мірою цей термін підходить і для випадків, коли діяльність відповідних органів (окремих осіб) спрямована на зменшення шкоди, очікуваної від злочинного посягання.

Профілактика вбивств полягає у проведенні заходів зі встановлення й усунення причин цього виду злочинів та умов, що сприяють їх скоєнню. Джерелами одержання відомостей про вбивство, яке замислене або готується, можуть бути дані із заяв громадян і посадових осіб, представників громадськості, негласних співробітників, інші оперативні відомості, отримані з аналізу оперативної обстановки і статистичних даних. Коли оперативний працівник отримує такий сигнал, він повинен з'ясувати, які саме причини й умови стали приводом до створення такої ситуації.

Внаслідок зміни суспільних, економічних, політичних і культурних відносин в країні, як було вже вказано, відбулися якісні і кількісні зміни причин і умов, що сприяють вчиненню умисних вбивств. Успіх їх профілактики, насамперед, залежить від повсякденної та цілеспрямованої роботи в цьому напрямку оперативних служб [7, 8]. Для одержання таких відомостей необхідно використовувати:

- методи оперативно-розшукової діяльності та їх результати, допомогу дільничних інспекторів міліції, патрульно-постової служби, скарги і заяви громадян тощо;
- аналіз статистичних даних про здійснені й розкриті вбивства;
- наслідки роботи з розкриття і розслідування цієї категорії кримінальних справ;
- постійний активний зв'язок з населен-

ням, особливо з тією його частиною, яка бажає надавати допомогу правоохоронним органам.

Укажемо найбільш загальні, на наш погляд, умови, які сприяють скоєнню вбивств:

1) пияцтво. За даними проведеного нами дослідження, особи, перебуваючи в нетверезому стані, скоїли переважну більшість вбивств;

2) вулична злочинність. Значна кількість умисних вбивств вчиняється з корисливих мотивів на вулицях;

3) бездушне ставлення, невжиття своєчасних і необхідних заходів реагування з боку окремих працівників міліції, державних установ щодо фактів антигромадської поведінки конкретних осіб;

4) позиція невтручання в сімейні конфлікти;

5) наявність незаконно утримуваної зброї і носіння холодної зброї;

6) недоліки в організації та розстановці сил патрульно-постової служби;

7) упущення в оперативній роботі. Слабкий контроль за рецидивістами (спеціальний кримінологічний рецидив) й особами, що раніше були судимі за злочини корисливо-насильницького спрямування;

8) слабкі оперативні позиції в нових економічних структурах;

9) скоєнню вбивств певною мірою сприяють недоліки в роботі слідчо-оперативних груп зі своєчасного розкриття таких злочинів, що дає можливість злочинцям тривалий час залишатися безкарними;

10) недостатня робота зі створення обстановки, яка переконувала б морально нестійких осіб у тому, що кожний скоєний ними злочин буде швидко розкритий;

11) неналежна взаємодія органів міліції з іншими державними установами і громадськістю;

12) слабкий контроль за неповнолітніми, які допускають правопорушення;

13) упущення в організації роботи чергових частин міліції зі своєчасного і якісного реагування на виниклу конфліктну ситуацію

або скоєний злочин.

Вказаний перелік не є вичерпним. Знання цих недоліків дає можливість перегляду організаційних питань, а також дозволяє ставити більш конкретні завдання силам, які є в розпорядженні, вдосконалити контроль за їх виконанням [9, 10].

Заходи загальної профілактики, які можуть забезпечити послідовне скорочення умисних вбивств, можна розділити на дві взаємопов'язані і взаємообумовлені групи:

- профілактичні заходи, що проводяться за допомогою органів державної влади і са-моуправління, а також інших ланок керівництва, які в силу своєї компетенції можуть впливати на негативні явища, що відбуваються (реагуючи на відповідні подання і документи, або ініціативно);

- профілактичні заходи, що проводяться безпосередньо органами внутрішніх справ.

До першої групи державних заходів можна віднести такі:

- усунення прогалін у законодавстві;
- розробка механізмів реалізації економічних програм;
- підвищення життєвого рівня населення;
- фінансування спеціальних програм боротьби зі злочинністю;
- широкомасштабна робота з виховання громадян, підвищення їх культурного рівня;
- координація роботи різних структур і установ, спрямованих на виконання цих завдань.

До другої групи профілактичних заходів з попередження умисних вбивств належать такі:

- своєчасне реагування на різноманітні порушення громадського порядку і, насамперед, на ті, що посягають на життя і здоров'я громадян;
- проведення спільних із громадськістю рейдів по найбільш криміногенним об'єктам;
- заохочення громадян, які надають допомогу правоохоронним органам;
- активізація діяльності щодо виявлення осіб, які незаконно зберігають вогнепальну зброю. Встановлення шляхів її придбання або

виготовлення;

- посилення нагляду за раніше судимими. Контроль за їх способом життя і джерелами матеріального забезпечення. Посильна участь у розв'язанні їхніх проблем;

- підвищення ефективності оперативної роботи щодо попередження умисних вбивств;

- своєчасне розкриття і якісне розслідування кримінальних справ про вбивства;

- усунення недоліків та помилок, допущених у роботі оперативних підрозділів;

- більш широке застосування спеціальних засобів, які використовуються в оперативно-розшуковій діяльності;

- вивчення і впровадження в життя досягнень інших держав, спрямованих на попередження умисних вбивств;

- вилучення з вулиць і притягнення до відповідальності пияків, жебраків і повій. Вивчення їхнього способу життя і вжиття більш дійових профілактичних заходів щодо цих категорій осіб;

- встановлення і вжиття заходів щодо утримувачів «кубел розпусти»;

- здійснення тісної взаємодії з оперативними працівниками, що спеціалізуються на боротьбі з незаконним обігом наркотиків і організованими злочинними групами;

- виходячи з доцільності належить підтримувати контакт з керівниками за місцем роботи особи, яка контролюється;

- проведення роботи з медичними установами по обміну інформацією, що становить інтерес у сфері боротьби з умисними вбивствами;

- організація виступів працівників міліції різних рівнів у телерадіопередачах з метою пропаганди здорового способу життя і недопущення правопорушень;

- організація таких виступів у трудових колективах і навчальних закладах;

- забезпечення правопорядку під час проведення масових заходів, виїзних судових засідань, коли розглядаються справи про умисні вбивства й інші резонансні злочини;

- участь у розстановці сил і засобів ОВС з

урахуванням оперативної обстановки, що склалася у певному регіоні;

- вжиття заходів щодо роз'єднання груп з антисоціальною направленістю;

- термінова перевірка скарг і сигналів про погрозу вбивства і «зведення рахунків»;

- забезпечення конспірації в роботі. Вжиття заходів, які виключають можливість просочення оперативної інформації, розшифрування осіб, які надають допомогу в боротьбі зі злочинністю тощо;

- профілактика інших видів злочинів, які можуть також призвести до смертельного наслідку.

Важливим елементом є належна взаємодія з судовими органами, які можуть давати інформацію, що становить інтерес, одержану в ході розгляду цивільних справ (шлюборозлучні процеси, поділ майна, відшкодування заподіяних збитків тощо). Певною мірою якість судового розгляду справи також може впливати на наслідок рішень, прийнятих сторонами. Слід пам'ятати, що питома вага умисних вбивств на побутовому ґрунті залишається ще досить великою.

Нетрадиційним, але, на наш погляд, необхідним є встановлення такої взаємодії з господарськими судами. Відомо, що в країні вже минув первинний процес перерозподілу матеріальних ресурсів. Не залишилися осторонь від цього процесу і «тіньові структури». У наш час ними здійснюються численні спроби легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Однією з них можна вважати вкладання коштів у перспективні виробничі програми, створення мережі своїх узаконених підприємств, товариств і фірм. Така позиція суттєво вплинула на перегляд вже «відстояних» злочинних «законів» і «настанов», наявні протиріччя усуваються ними не тільки в ході міжгрупових розбірок, а і з допомогою судових органів.

Взаємодія з органами прокуратури залишається, безумовно, найголовнішим напрямком боротьби з умисними вбивствами. Слідчі прокуратури не тільки розслідують кримінальну справу, а й встановлюють фактори,

які сприяли її скоєнню, що є невід'ємною частиною попереднього слідства.

Залежно від одержаних відомостей і оперативної обстановки, що склалася, органи міліції повинні інформувати органи державної влади про виявлені недоліки, які арсеналом засобів і методів, що є в ОВС, самостійно усунути неможливо. Координацію подальшої спільної роботи треба проводити як за загальними профілактичними напрямками (якщо простежується системна тенденція таких недоліків), так і в більш вузькому аспекті, стосовно кожного конкретного випадку.

Органи внутрішніх справ у діяльності з попередження вбивств повинні широко використовувати допомогу населення. Через ряд причин у багатьох громадян склалася позиція невтручання в ті події, що не стосуються їх безпосередньо. Загальновідомо, що гласними резервами неможливо викрити усіх «відкритих» і «прихованих» сімейних бешкетників. Через складність завдань, вирішуваних оперативними працівниками, і невеликий кількісний склад їх діяльність концентрується, в основному, на інших напрямках. Виходом з цієї ситуації поки що може служити допомога громадських помічників і заходи щодо виховання населення в дусі недопущення будь-яких фактів протиправної поведінки. У цій справі необхідна добре поставлена робота дільничних інспекторів міліції.

Індивідуальна профілактична робота цілком залежить від своєчасного і точного встановлення особи, від якої, судячи з її минулої антигромадської поведінки, можна чекати скоєння вбивства.

Існують традиційні категорії осіб, які, внаслідок об'єктивних і суб'єктивних обставин, підлягають особливому контролю з боку правоохоронних органів, а саме:

- особи, раніше судимі за вчинення умисного вбивства;

- раніше судимі за скоєння насильницьких злочинів;

- особи, які не стали на шлях виправлення після відбуття строку покарання і які знаходилися в місцях позбавлення волі;

- особи, які зловживають спиртними напоями;
- наркомани;
- особи, які не мають визначеного місця проживання і роду занять;
- сімейні бешкетники;
- психічно хворі з агресивною поведінкою та інші категорії осіб.

Наступним, більш високим ступенем попередження злочинів є запобігання їм. Здійснення злочинних намірів за тривалістю займає невеликий відрізок часу. Його початок лежить у психологічних переживаннях еventуального злочинця, пов'язаних з механізмом вольового акту. Уявні наміри не можуть бути покарані. Тому завданням правоохоронних органів, у цілому, і оперативних підрозділів, зокрема, є встановлення таких намірів у конкретних осіб і втручання в ці процеси. На відміну від профілактичних заходів, тут широко можуть бути використані заходи примусового характеру, включаючи притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, зберігання вогнепальної зброї або погроза вбивства).

Серед питань загально-профілактичного впливу, які слід обговорювати при проведенні пропаганди правових знань, необхідно поширювати відомості про відповідальність за скоєння вбивств та інших тяжких злочинів проти особи.

Під час проведення індивідуально-профілактичної роботи коло питань, які слід обговорювати, повинно стосуватися того, де і коли переважно скоюються тяжкі злочини проти особи; причин та умов їх скоєння і конфліктності, яка сприяє цим злочинам; того, як не стати жертвою цих злочинів.

Важливе місце в комплексі заходів щодо попередження умисних вбивств займає боротьба з наркоманією, насильницькими злочинами, а також рецидивом, формуванням злочинних груп, зберіганням зброї. Ця робота здійснюється в таких організаційних формах: запобігання злочинам, припинення злочинів, перешкоджання подальшій злочинній діяльності.

Заходи щодо запобігання злочинам спрямовані на недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності осіб, що готуються до скоєння злочину. Приготування до злочину становить першу, початкову стадію умисної злочинної діяльності особи, яка намагається скоїти злочин.

Чинний Кримінальний кодекс України містить законодавче визначення приготування до злочину. Відповідно до ст.14 ч.1 КК готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Чинний Кримінальний кодекс України містить законодавче визначення приготування до злочину. Відповідно до ст.14 ч.1 КК готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

На практиці найбільш поширені форми приготування:

- підшукування, пристосування або спеціальне виготовлення особою, яка готується до вчинення умисного вбивства, різноманітних знарядь для здійснення злочину;
- вибір жертви та вивчення її способу життя;
- попереднє ознайомлення з місцем скоєння злочину;
- придбання або виготовлення вогнепальної зброї всіх видів, холодної зброї, отруйних речовин або наркотичних засобів, що можуть бути застосовані для насильницьких дій щодо потерпілого;
- усунення перешкод для скоєння вбивства;
- попередня підготовка транспорту для виїзду на місце скоєння злочину та для термінового відбуття з нього;
- попередня підготовка місця приховування трупа, інших слідів злочину або перехову-

вання самого злочинця;

- підшукування співучасників злочину;

- попередня домовленість співучасників про час, місце та способи скоєння вбивства.

Залежно від того, в якій формі відбувається приготування до злочину, працівникам карного розшуку необхідно застосовувати свої оперативні можливості з недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності конкретної особи чи групи. Найчастіше, коли дії з підготовки полягають в підшукуванні або виготовленні знарядь скоєння злочину, формою запобігання є негайне вилучення цих знарядь, створення умов, що позбавляють особу можливості продовжувати приготування до скоєння вбивства. Запобігати вбивствам можна трьома способами: безпосередньо (оперпрацівником самостійно), опосередковано (з активною допомогою інших осіб) і комбіновано. Необхідно визначити, які сили і засоби можна використати найбільш ефективно в конкретній ситуації. Всю діяльність із запобігання злочину можна розмежувати відповідно до завдань, що вирішуються, а саме:

- схилення особи до відмови від злочинних намірів і дій;

- притягнення її до кримінальної відповідальності за скоєння іншого злочину;

- притягнення до кримінальної відповідальності при наявності достатніх доказів про підготовку або замах на вбивство.

Перелічені завдання можуть бути вирішені різними тактичними способами, інакше кажучи - визначеною сукупністю заходів і дій, проведених оперативним працівником. Всі способи безпосереднього запобігання злочинам, в тому числі й умисним вбивствам, можна розділити на дві основні групи.

До першої групи відносять такі тактичні способи, що дозволяють схилити встановлених осіб до відмови від злочинних намірів і не передбачають можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності. Найбільш поширеними і ефективними слід вважати такі з них, як:

- безпосередній вплив працівника міліції на

особу, яка замислила або готується до скоєння умисного вбивства, шляхом проведення особистих бесід з метою відмови від злочинних намірів і дій;

- вплив на таких осіб з тією ж метою через оперативні можливості;

- вплив через рідних, друзів, колег по роботі, осіб, які мають на неї певний вплив, та інші оперативні можливості.

До другої групи належать способи, використання яких дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які виношують намір і готуються до скоєння вбивства, шляхом затримання і притягнення до кримінальної відповідальності за інші злочини.

Припинення умисних вбивств є вже достатньо жорстким заходом, оскільки дії винної особи до моменту застосування до неї цих заходів вже носять закінчений склад тяжкого злочину. Законодавець передбачив можливість застосування до таких осіб усіх заходів, що визначені, включаючи застосування на випадок ураження вогнепальною зброєю. При припиненні підготовлюваного умисного вбивства вибір заходів залежить від особистості, яка готує цей злочин, і стадії розвитку даного вчинку до моменту надходження первинної інформації до органу внутрішніх справ.

Затримання є основним засобом припинення замаху на умисне вбивство. На цій стадії значення мають усі фактори: своєчасність отримання первинної інформації та її повнота, активність виконавців, обдуманість запланованих заходів, готовність оперативного підрозділу вирішувати такі завдання, роль оперативного працівника у здійсненні такої роботи. Їх ігнорування може призвести до невідворотних наслідків - смерті людини. Необхідно вжити усі можливі заходи з недопущення замаху на вбивство, а саме:

- гарантувати безпеку особи, яка може стати об'єктом злочинного посягання (особиста охорона, охорона житла і майна; видання спеціальних особистих засобів захисту або сповіщення про небезпеку; вжиття

літерних заходів; заміна документів і зміна зовнішності; зміна місця роботи і навчання; переселення в інше місце проживання; влаштування в дошкільний виховний заклад або заклад органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу і в подальшому закритий судовий розгляд кримінальної справи);

- вжити заходи із затримання осіб, що готують вбивство, на якомога більш ранньому етапі підготовки до злочину на основі виявлення і використання фактичних даних, що об'єктивно підтверджують скоєння підготовчих дій.

Найважливішою умовою при затриманні злочинця є гарантування безпеки співробітникам правоохоронних органів та іншим особам, які можуть випадково знаходитися на місці проведення такої операції.

Тому планування операції з захоплення злочинця необхідно ретельно готувати.

Припинення умисних вбивств підрозділами карного розшуку може мати місце тоді, коли винний вже почав безпосереднє здійснення свого злочинного наміру, тобто в стадії замаху на скоєння злочину.

Відповідно до ст.15 ч.1 Кримінального кодексу України замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння, безпосередньо спрямованого на здійснення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.

Суспільна небезпека осіб, злочинна поведінка яких не припинена, полягає в тому, що у них з'являються злочинні навички. Практика показує, що цілий ряд тяжких вбивств, згвалтувань та інших злочинів проти особи скоюється злочинцями зі стійкою злочинною настановою. Вбивця, який залишився невстановленим і не притягнутим до відповідальності, небезпечний і тим, що він має можливість продовжувати свою злочинну діяльність.

Заходами, що перешкоджають подальшій злочинній діяльності, є:

- швидке розкриття всіх злочинів та при-

тягнення до кримінальної відповідальності винних;

- виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності всіх співучасників злочину;

- надійна ізоляція злочинців на період проведення розслідування.

Втілення у практику діяльності підрозділів карного розшуку зазначених заходів безперечно буде позитивно сприяти боротьбі з умисними вбивствами та іншими тяжкими злочинами проти особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Филонов В.П. Актуальные проблемы современной криминологии: Монография. - Донецк: Изд-во «Донеччина», 1997.

2. Кудрявцев В.Н. Социально-психологические аспекты антиобщественного поведения // Вопросы философии. -1974. - № 1.

3. Аванесов Г. А. Криминология: Учебник. -М., 1984.

4. Криминология и профилактика преступлений: Учебник /Под общ. ред. А.И. Алексеева. -М., 1989.

5. Дубовик О.Л. Принятие решения в механизме преступного поведения: Автореф. дис... канд. юрид. наук. -М., 1976.

6. Мадьюгин Г.Н. Расследование убийств, замаскированных инсценировками. -М., 1973.

7. Рекомендации по профилактике преступлений против жизни и здоровья граждан. Утверждены на междуведомственном координационном совещании руководителей административных органов Полтавской области. -Полтава, 1982.

8. Методические рекомендации по предупреждению преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений № 15-56д-87; № 1/3978 от 08.07.1987 г. /Прокуратура и МВД СССР. -М., 1987.

9. Інструкція по організації розкриття і розслідування навмисних вбивств 15-18/303 від 6.10.1990 р. -К., 1990.

10. Огляд про позитивний досвід впровадження в практику органів внутрішніх справ комплексної системи «Пошук» по розкриттю тяжких, а також серійних злочинів в м. Сімферополі і Сімферопольському районі Кримської області. -К., 1990.

Снігерьев О.П. Попередження умисних вбивств // Форум права. -2005. -№ 1. –С.70-77 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2005-1/05sopriv.pdf>

Розглянуті напрями та профілактичні заходи, зокрема, органів внутрішніх справ, з попередження умисних вбивств.

Снигерев А.П. Предупреждение умышленных убийств

Рассмотрены направления и профилактические мероприятия, в частности, органов внутренних дел, по предупреждению умышленных убийств.

Snigerev A.P. Prevention of deliberate murders

Directions and preventive actions, in particular, law-enforcement organs, under the prevention of deliberate murders are considered.

Форум права Форум пр